

1889

Meddelanden

af

Gestriklands Fornminnesförening.

Innehåll: Anmälan sid. 1. Antiqvariska undersökningar sid. 2. Forn-
lemningar i Öster-Fernebo och Hedesunda sid. 14. Förteck-
ning på Gestriklands Fornminnesförenings ledamöter sid. 21.

Anmälan.

Provinsen Gestrikland, hvilken fornminnesföreningen gjort till sin uppgift att, så vidt omständigheterna tillåta, utforska och undersöka i afseende å minnen från framfarna dagar, är visserligen bland Sveriges mindre landskap och dess insats i kulturhänseende kan ej heller räknas bland de mera betydande, men spår af att vissa trakter af provinsen ganska tidigt blifvit befolkade saknas ingalunda, och de minnesmärken, som förefinnas på fält, i skog och mark samt i arkiv och bibliotek, gifva vid handen, att äfven Gestrikland tagit sin anpart såväl i det materiela som det intellektuella odlingsarbetet. Det är dessa minnen från förgångna tider, kära för oss såsom hågkomster af förfädren, deras id och strid, deras glädje och sorg, som föreningen i sin mån vill söka framdraga ur och bevara från glömska.

Dock vore dervid endast föga vunnet, om produkten af föreningens verksamhet, den må nu blifva än så ringa, skulle stanna i några, blott för ett fåtal tillgängliga, manuskript eller fornsakssamlingar, utan att spridas i vidare kretsar. Det har därför synts som meddelanden angående de föremål, hvilka föreningen satt sig före, tid efter annan borde i tryck utgifvas; och göres härmed nu en början under förhoppning om välvilligt emottagande från deras sida, som ingått i föreningen och derigenom tillkännagifvit sig ega intresse för dess syften.

Dessa meddelanden i hvilka man ju ock skulle kunna tänka sig att efter hand få samladt hvad som angående provinsen i här förevarande afseenden blifvit tryckt eller skrifvet, afse äfven att utgöra ett samband mellan föreningens ledamöter, och äro därför medlemmarnes vare sig skriftliga eller muntliga bidrag rörande ämnen, som enligt de antagna stadgarne falla inom föreningens verksamhetskrets, välkomna till införande i dess meddelanden, hvaruti jemväl med tacksamhet upptagas äfven af andra till föreningens styrelse insända uppsatser och notiser angående äldre förhållanden inom provinsen.

Antiqvariska undersökningar.

Genom Herr Riksantiqvariern H. Hildebrand har Gestriklands Fornminnesförening erhållit utdrag af den till Vitterhets-, Historie- och Antiquitetsakademien ingifna dagbok öfver antiqvariska undersökningar, som åren 1864 och 1865 inom provinsen anställdes af föreningens dåvarande ordförande Lektor C. F. Wiberg med biträde af ritläraren vid elementarläroverket N. L. Söderholm. Denna dagbok har veterligen ej varit i tryck utgifven och torde därför åtskilligt af hvad den innehåller, såsom äfven tjenande till ledning och utgångspunkt för vidare efterforskningar, ännu ega tillräckligt intresse för att här införas.

Gefle stad.

Den runsten, *Hemlingestenen* (Bautil 1101), som är rest något öster om södertull (vid dervarande lergodsfabrik), har inom två öfver hvarandra flätade draxlingor en jämförelsevis ganska tydlig runskrift, hvilken omskrifven med vanliga bokstäfver lyder sålunda:

× brusi lit rita s(tin a)btir ihilp brur sin : in (ha)n varþ tauþr at (t)afsta lonti × hon fur miþ fr(iu)kiri kup hialbi hons (s)al uk (k)uþs m(uþir) × (þ)o brusi fur þil anlans abtir b(r)ur sin.

Äldre runforskare hafva utöfver det nu anförda å stenens vensterslinga läst efter mupir: "svain ok osmunrt þau markapu"; men det stycke af slingan, hvarå dessa runristares namn antagligen funnits, har i senare tider blifvit bortslaget och alla försök till dess återfinnande hafva blifvit fruktlösa. Lika litet har man fått reda på det lilla, redan länge saknade stycke i stenens öfre hörn till höger, genom hvars frånvaro luckan uppkommer i texten vid "s)tin a)btir".

Förr har namnet på den, efter hvilken stenen är rest, blifvit läst för "ihil"; men å stenen synes dock ännu ganska tydligt runor, som motsvara "ihilp", hvilken läsart också finnes i Bautil. För derivationen skulle man kunna anlita såsom närmast liggande i fonetiskt hänseende det fornordiska och anglosaxiska: æ = alltid, och det anglosaxiska: help, då Ehelþ blir till sin betydelse "ständig hjälp". Analogt sammansättningar för nomina propria saknas icke i andra språk.

Öfversättningen af texten i sin helhet, såsom den nu befinnes, blir således:

× Brusa lät rita sten (denna) efter Ehelþ, bror sin, och han varðt död i Tavastland × Han for med Fryker.

Gud hjelpe han själ och Guds moder — — — × Dock Brusa for till England efter bror sin.

Namnet på Tavastlandstågets anförare har förr blifvit läst: "Fraikiri", efter Bautil, men runskriften synes nu tydligen motsvara: "Fruikiri". För öfrigt har man sig bekant att Fraikir och Fruikir, det är Fröker eller Fryker, å våra runmonument med hvarandra omvexla.

Gefle Hrr Stadsfullmäktige anslog år 1864 ett belopp af 100 kr. till stenens återuppresande samt inhägnad, hvilket ock blifvit verkställt. *)

*) Hemlingestenen, som rätteligen borde benämnas »Geflestenen», är genom de geografiska namn, som den innehåller, synnerligen intressant. Stenarten i densamma är s. k. Gefle-sandsten, således ganska hård, men som stenen är tunn och förut sönderslagen i två stycken, fordrar den bättre skydd än dess nuvarande plats erbjuder. Helst borde stenen inflyttas i Gefle kyrkas vapenhus.

Å och invid navigationsskolans tomt inom den s. k. Fruns hage kunde, oaktadt derstädes förut verkställda gräfningar, temligen tydligt urskiljas fem högar af 3 till 4 fots höjd öfver de här och der ännu skönjbara fotkedjorna. Högarne ligga efter hvarandra i riktning från norr till söder, men *graffältet* har förr utsträckt sig ej obetydligt äfven i öster och vester, uppå de på andra sidan södra landsvägen belägna egorna, efter hvad äldre, i denna trakt gjorda fynd från senare jernaldern utvisa.

Walbo socken.

Vid Lunds by finnes en runsten (Bautil 1100), hvars runskilft angifver att Edelthora låtit rista stenen efter sin son Esbjörn; och vid Jerfsta by förekommer en annan runsten (Bautil 1099), som tre bröder, af hvilka en vid namn Carl, låtit rita efter sin fader. I skogen ej långt från Harnäs finnes ytterligare en runsten, Flärängsstenen (Bautil 1098), som Thorbjörn och Knut låtit efter sin fader rista af Sven och Osmund eller samma runristare, som skolat hafva varit nämnda å det från Hemlingestenen bortslagna stycket, men ingen af Walborunstenarne har såsom sistnämnde runsten att framvisa någon ortbenämning.

Lemningar af det sedan 14:de och 15:de seklerna bekanta fästet Gadöborg finnas på östra ändan af den i Gafle-ån belägna Ön. Fästet var på två sidor skildt från fasta landet genom armar af ån, den södra närmare 200 och den norra omkring 300 fot bred. Från den öfriga delen af ön, som närmast borgen kallas Husvallen, skiljes fästet genom en graf af 12 fots bredd i bottnen och 325 fots längd från ena flodarmen till den andra. Till följe af vattnets successiva fallande och nedrasad jord, var dock nu denna graf alldeles torr, till och med flera fot upphöjd öfver åns under sommaren låga vattenyta. Då de båda andra sidorna af den vid grunden nästan triangelformiga figur, som fästet upptager, tillsammans utgöra omkring 420 fot, så blir hela omfånget nederst ungefär 745 fot. Vid borgvallens öfverkant bryter sig dock trian-

gelns bas till en trubbig vinkel, så att det öfre planet bildar ett trapezium med norra sidan af 144 fots, den södra af 168 fots, den mindre af de mot grafven vända sidorna af 54 fots och den större af 114 fots längd. Vallens höjd från grafvens botten är 16 fot. Borgplanet är fullkomligt slätt och visar icke minsta tecken till byggnadslemningar. I östra vinkeln stå några granar, som med sina rötter hafva i väsentlig mån bidragit att förekomma vallens nedrasande åt detta håll.

Graffält förefinnes å följande ställen: 1:o) Vid Häcklinge by på Häcklinge-åsen och på åsens afsluttnings ned mot byn. Högarne antal är ganska betydligt och flera äro af anseelig storlek; få äro dock orörda. Fynd äro här gjorda af åtskilliga jernsaker. 2:o) Vid Lunds by: några låga och obetydliga högar, deri man funnit kol, ben och ett par nitnaglar, de senare förvarade å Gefle museum. 3:o) Östanbäcks by har likaledes några låga grafkullar ej långt ifrån byn på båda sidor om vägen från Lunds by. 4:o) Vid Jerfsta by på åsen norr om byn och öster om den förr beskrifna runstenen. Högarne antal är här betydligt; men nästan alla äro genomgrädda. Dock förefinnes en orubbad skeppssättning af 40 fots längd och 10 fots bredd, så belägen att man derifrån har utsigt nedåt hafvet. 5:o) Vid Holmsunds gård anträffas en plan skeppssättning utmed vägen straxt ofvanför bryggan samt märken efter borttagna grafkullar. Ett stycke från gården ute i skogen, ej långt från hafsstranden förefinnes tre större och åtskilliga smärre stenkummel eller griftrör, något liknande omstjelpa farkoster. De äro dock nästan alla mer eller mindre sönderrifna af skattsökare, särdeles de större. Vid nedstigandet i ett af dessa syntes på motsatta sidor om medelpunkten små griftkamrar, hvilka innehöllo något litet kol, men annat stod der icke att finna. Detta kummel var omkring 40 fot i diameter och 12 till 14 fot i höjd. 6:o) Vid Sikvik skola äfven dylika stenkummel förefinnas. 7:o) Öns by har på sina egor å den s. k. Husvallen något vester om Gadöborg förr haft en större grafhög, som dock för några årtionden sedan

blifvit utgräfd och utförd på åkern, hvarvid åtskilliga jernsaker påträffats. 8:o) På Mackmyra bruks egor finnes ett mindre graffält der yxor af jern hittats. 9:o) Vid Walls kungsgård finnes äfven ett graffält. 10:o) Vid Alborga by finnas högar, der 1842 ett fynd af jernsaker gjordes, som blifvit öfverlemnadt till Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademien, i hvars inventarium fyndet förekommer under № 1,006. 11:o) Vid Gadöborgs (f. d.) pappersbruk finnes ett betydligt antal smärre grafhögar. 12:o) Vid Hemlingby anträffas i en hage straxt söder om byn ett graffält bestående af en större hög af omkring 12 fots höjd och 30 till 40 fots diameter vid marken samt en mindre hög af 6 fots höjd och 20 fots diameter jemte några smärre högar.

Ofvansjö socken.

Den nuvarande kyrkan är byggd åren 1758 till 1761 på församlingens och den sistnämnde år aflidne kyrkoherden Carl Samuel Hedmans bekostnad, enligt hvad ett epitaphium öfver honom upplyser. — Af prydnader från den äldre kyrkan hafva här blifvit uppsatta: 1:o) ett större crucifix af trä sådant som i alla kyrkor under katolska tiden var upphängdt i hvalfvet öfver korskranket; 2:o) en madonna med barnet, och 3:o) ett annat qvinligt helgon med bok i hand, begge målade och förgylda.

Inne på kyrkogården nära södra kyrkogårdsporten finnas uppresta bredvid hvarandra två runstenar (Bautil 1094 och 1095). Begge dessa runstenar äro blott fragmenter liksom runskrifterna, hvilka till följd deraf lemna rum för olika tydningar af hvad som återstår. Texten på den ena runstenen är särdeles märkvärdig såsom ristad med runor, hvilka i brist på bättre benämning fortfarande måste kallas "maskrunor" (Liljegrens Runelära s. 35 Tab. 1) och som, oaktadt sin prydliga teckning, äro egnade att sätta en runläsare i förlägenhet.

Inom socknen äro följande graffält kända: 1:o) Vid Norrbergs by, der för några årtionden tillbaka hittats två mycket förergade metallbucklor. 2:o) Vid Aldernäs nära

Eltebosjön, hvarest finnes en hög, på hvilken det, enligt sägen, brinner under höstqvällarne. 3:o) Vid Sandviken, der utmed jernvägen en hög lärer finnas. 4:o) Vid Lemstanäs, der förr funnits två större grafhögar, som nu äro borttagna, återfinnes i grannskapet en grafhög, öfverbyggd med en lada. För några decennier sedan hittades här ett bronsredskap. Å Burmansnäs eller Näset finnas vid Näsbyggesjön grafhögar. 6:o) Likaså finnas grafhögar vid Broby by i närheten af samma sjö. 7:o) Vid Åsens by förekomma på sjelfva åsen flera högar, derat nära kyrkan en större hög, hvarå en lada blifvit uppförd. 8:o) Inom Seljansö och Sätra områden å det i Storsjön från norr utskjutande smala näs, hvaraf norra delen benämnes Hedåsen och den södra Löfåsen, visa sig omkring en på Hedåsen belägen liten tjern, invid hvilken Årsunda sockengräns löper snedt öfver näset, flera grafhögar i större och mindre grupper såväl på Seljansö som Sätra område och fortsätta sedan öfver gränsen mot Årsunda socken, till dess de upphöra i grannskapet af en kanal, som i äldre tider upptagits till båtled öfver landttungan. Å ett gent emot från Årsundalandet i Storsjön utskjutande smalt näs förefinnes dock äfven å näsets sydligare del ett större graffält. Å Seljansö egor är antalet högar 6 stycken å östra och 2 stycken särdeles tydliga å vestra sidan af ofvan omförmälda tjern. På Sätra egor förefinnes en större hög af 12 fots diameter och söder derom på östra sidan af åsen 14 stycken högar af 3 fots höjd med 6 å 8 fots diameter, samt ännu något sydligare en grupp af 9 stycken, hvarförutom längst i söder finnas 4 stycken högar. — På vestra slutningen af åsen förekommer något längre norr ut ett större antal mer eller mindre tydliga grafhögar eller egentligen stenrör af ringa höjd, som hafva varit hvälfda, men nu äro hopstörtade. Ett och annat af stenrösen och flera högar hafva synbarligen varit besökta af skattgräfvare.

Vid Hillsta by, lydande under Kungsgården, hittades en vid skafthålet afbruten stenxyxa, som skänktes till Gefle museum.

Hedesunda socken.

Socknens nuvarande kyrka är af år 1775, men har sedan dess undergått åtskilliga reparationer. Af kyrkosaker från katolska tiden voro i tornkammaren uppställda: 1:o) en madonna med barnet, skuren af ek, 7 fot hög, vackert arbete och temligen väl bibehållen; 2:o) ett altarskåp med tvenne dörrar och inneslutande 22 bilder; 3:o) en Maria i sittande ställning med den döde Kristus i sina armar; 4:o) en S:t Göran till häst i strid med draken, skadad; 5:o) ett stort krucifix med Christusbilden är ock stympad; 6:o) ett mindre krucifix; 7:o) en tom baldakin; 8:o) en gammal tafla; 9:o) en dopfunt, söndertagen i tre afdelningar; 10:o) diverse ornament.

Hvarken å kyrkogården eller å den s. k. Kungsgården, hvarest anledning hade förekommit att förmoda det runstenar skulle förefinnas, kunde några dylika minnesmärken nu återfinnas. En vid Hadeholms gård, söder om Dalelfven befintlig sten, rest midt emot gårdsgrindarne under en grof lönn invid landsvägen, visade blott ett krönt namnskiffer, omkring hvilket årtalet 1752 befanns inhugget, hvarjemte mellan två krökta linier en helt kort runskrift syntes. Stenen var en temligen reguliert formad brun sandsten af 3,5 fots höjd, 3 fot 1 tum bred nedtill, 2 fot 1 tum på midten och 1 fot 7,5 tum öfverst. Äfven vid Kågbo i socknens östligaste del skall på en klippa i Dalelfven finnas något liknande en runskrift men som kanske blott är en naturens lek.

Grafhögar finnas följande: 1:o) Vid prestgården, hvilka högar dock ej äro af särdeles betydenhet. 2:o) Vid Östveda, der 1841 ett fornfynd gjordes, som finnes upptaget i Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademiens Inventarium under № 935 nämnda år. 3:o) Vid Landa. 4:o) Vid Rångsta. 5:o) Vid Brunns by, der vid grundgräfning för uppförandet af en byggnad, i jorden hittats en af erg nästan förstörd spännbuckla af brons samt ett jernsvärd, hvilket senare nu öfverlemnades såsom Gåfva till Gefle museum. 6:o) Å den i Dalelfven belägna långa och

smala Hedesundaön, som egentligen utgör fortsättning af en genom provinsen i nordlig och sydlig riktning från grannskapet af Gefle fortlöpande ås, möter man redan vid öns norra ända den s. k. "stora högen" hvars 12 till 16 fot höga topp erbjuder en imponerande utsigt öfver den här milsbreda Hedesundafjärden och dess skogbeklädda stränder. Vidare ligga här på öns nordostspets 6 högar af omkring 6 fots höjd jemte ett betydligt antal smärre högar. Vid den derifrån föga aflägsna nordvestspetsen finnas 2 högar af omkring 10 fots höjd utom ett antal smärre. De flesta af dessa högar äro genomgräfdade. Längre in på ön vid Öns by ligga åtminste 10 högar, hvarförutom många här antagligen äro öfverbyggda eller bortskottade. Vid den omkring $\frac{1}{2}$ mil långa öns sydspets finnas också grafhögar, och har man der funnit ett bronsföremål, som enligt beskrifning troligen varit en bronsbuckla. Här finnas äfven minnesmärken, som måhända utgöra lemningar efter ett s. k. domaresäte. De äro belägna just invid stora "sundet", öfver hvilket man färdas till sockendelen på Dalelfvens södra strand.

Vid Staf, en fjerdingväg söder om Främlingshems gästgifvaregård, finnas lemningar efter en gammal skans, som i orten benämnes Stafs skans. Den är belägen tätt invid stora landsvägen, hvilken den synbarligen varit ämnad att dominera. Skansen bildas af två concentrisk ringvallar, skilda från hvarandra medelst en 10 till 12 fot bred graf. Periferien mätt utefter grafvens botten är 660 fot. Af tvenne hvarandra vinkelrätt skärande diametrar innehåller den ena 198 och den andra 204 fot. Skansen är således icke fullt cirkelrund. Vallarne, bildade af stora rullstenar och jord, ha en höjd af 3 till 4 fot. Såväl borgplanet som grafven och vallarna äro öfverväxta med tall och gran. Det största af träden en väldig tall, befanns ega en omkrets af 6,25 fot invid marken och hade sin plats nere i grafven. Rörande åldern af anläggningen är ingenting bekant, men det är ingalunda osannolikt att sammanhang såväl med afseende å tid som i fråga om ändamål finnes mellan denna skans och de

Skyttegropar, som ligga i sträckning från norr till söder hela Hedesunda ön utefter, från Staf ända ned till kyrktrakten på en längd af en hel mil. Dessa gropar äro fördjupningar i jorden af 12 till 16 fots diameter och 4 till 6 fots djup. De ligga ganska tätt och förefinnas således i betydligt antal.

Vid Nynäs nära Staf skall man för någon längre tid sedan vid grundgräfning hafva funnit ett stycke af en pansarskjorta af messingstråd, "stort som en näsduk" samt "ett stycke af en värja". Om dessa fyndsaker har emellertid närmare underrättelser ej stått att vinna, och är man således i saknad af den ledning, som derigenom bort kunna inhemtas för bedömande af de här ifrågavarande anläggningarnes ålder.

På åsen midt för Stafsgårdarne ligger ett större stenröse, deri ofta påträffats menniskoben, och tyckes det som liken der blifvit nedstenade. Vid undersökningen sågos här bitar af ett kranium jemte några andra hvitnade ben. Efter upplockande af en mängd sten i röset, påträffades ytterligare en armpipa.

Öster-Fernebo socken.

Af kyrkoprydnader från äldre kyrkan förvarades i tornkammaren: 1:o) en altartafla i upphöjdt arbete och helt förgyld, föreställande Leonardo da Vincis nattvard; 2:o) ett förgyldt krucifix; 3:o) två förgylda englabilder; 4:o) två större bilder från katolska tiden; 5:o) en dopfunt.

Predikstolen, enligt inskrift af 1673, prydd med allhandla bibliska bilder inom arkader i en slags öfverlastad renaissance-stil som i Gestrikland ofta återfinnes.

Om de i Bautil under N:ris 1092 och 1093 för denna socken upptagna runstenar hade ingen derstädes någon ringaste kännedom och kunde de ej återfinnas hvarken i kyrkan, å kyrkogården eller deromkring, ehuru den förstnämnda stenen skall hafva legat i vapenhusdörren. Förmodligen har denna sten gått förlorad vid kyrkans ombyggnad.

Graffält funnos: 1:o) Vid kyrkan och upptog en betydlig sträcka, men hade förr nått fram närmare kyrkan än nu var fallet; af de något öfver 20 högar, som kunde urskiljas, var ingen öfver 4 fot i höjd. 2:o) Vid Kräbäck, der i en del högar fynd af svärd, stigbyglar, en bronsring för seltyg, en stenknif, en urna af grå färg inneslutande aska och brända ben blifvit gjorda. 3:o) Vid Österborn. 4:o) Vid Säby. 5:o) Vid Koversta; de tre sistnämnda omkring Fängsjön. 6:o) Vid Ista by, belägen på en ö i Dalelven, som här vidgat sig till en betydlig sjö, den s. k. Fernebofjärden, i hvilken en från Årsunda löpande ås, paralel med den i Hedesunda nedskjuter. I härvarande grafhögar hafva svärd och stigbyglar anträffats; men hvarken dessa eller de vid Kräbäck gjorda fynden hafva blifvit undersökta eller tillvaratagna.

Thorsåkers socken.

Kyrkan, uppförd i förra århundradet efter 1754 i en vacker stil med midtel- och sidoskepp, har ett torn af den i orten allmänt brukliga formen. Af kyrkoprydnader m. m. från katolska tiden märkas: 1:o) ett altarskåp, upphängdt i kyrkan på en sidovägg i koret; 2:o) en dopfunt af simpel furu; 3:o) ett rökelsekar af metall; 4:o) en 3 fot hög bild af S:t Göran till fot i strid med draken, förfärdigad af trä; 5:o) en madonna af trä, 5 fot hög.

Inmurad i väggen i kyrkans sakristia och dold bakom ett skåp förefinnes en runsten (Bautil 1097), som innan den der upprestes under en längre tid legat i kyrkgolfvet, till följd hvaraf runorna mångenstädes blifvit aldeles bortnötta. Runteckningen är mycket enkel och föga konstnärlig samt synes handla om någon vid namn Gudmund.

Graffält uppgåfvos finnas vid: 1:o) Vestra Hästbo. 2:o) Walls by på berget. 3:o) Sjöåker, "der gamla kyrkan stått" och der nyckelformiga jernsaker blifvit funna. 4:o) Prestgården, hvarest en stor hög förekommer, deri efter sägen en konung ligger begravnen.

Årsunda socken.

Kyrkan, som år 1772 reparerades och förseddes med ett fyrkantigt torn vid vestra ändan, företer hufvudsakligen samma utseende som öfriga kyrkor inom Gestrikland, men gör sig bemärkt genom sin belägenhet på den höga Fernebo-Årsunda-åsen, hvilken utskjuter mot söder i Dal-elfven och mot norr i Storsjön. Särskildt märkligt är altarskåpet, hvilket, bibehållet alldeles såsom det var under katolska tiden, ännu användes såsom altartafla. Det är af särdeles vackert arbete, med dels fristående dels upphöjda bilder, föreställande tilldragelser ur Frälsarens lefnad. Skåpet tillslutes med fyra dörrar, två ofvan och två nedan, hvilka på yttersidan prydas med målningar af obestriddigt konstvärde. I öfrigt finnas från katolska tiden 1:o) en madonna, 3 fot hög; 2:o) fem andra kyrkobilder; 3:o) en dopfunt af samma simpla form som den i Thorsåkers kyrka.

Äfven predikstolen i Årsunda synes i stil och ålder öfverensstämma med den i Thorsåker.

Den i Bautil under 1096 såsom här befintliga antecknade runstenen återfanns nu stående vid kyrkogårdsmuren bredvid vestra kyrkodörren. Oaktadt stenen med krampor blifvit fästad i muren var den likväl bruten i tre stycken och runorna i det närmaste utplånade. Stenen hade nemligen förut en lång tid legat i vapenhusets golf och för att den der skulle kunna inpassas, hade större delen af högra runslingan blifvit borthuggen. De namn, som i runskriften förekomma tyckas vara Anund och Esbjörn.

Vid Sörby på den nyssnämnda åsen finnas mellan byn och kyrkan närmare 30 grafhögar, hvaribland, jemte några af 4 till 6 fots höjd, förekommer den särskildt benämnda Nissehögen, i hvilken enligt sägen en konung ligger begrafven och derifrån nu Valborgsmesselden årligen sprider sitt sken öfver den närbelägna Storsjön till flera mil aflägsna bygder i de angränsande socknarne Walbo, Ofvansjö och Thorsåker, hvilka från åsen äro synliga. I flera af högarne hafva vid öppnandet åtskilliga fynd blif-

vit gjorda. Vid grundgräfning för uppförande af en byggnad vid gästgifvaregården hade ett jernsvärd anträffats. Vid Vida by hafva ock högar blifvit funna.

Lunds och Fenja byar, belägna nära Storsjön, uppgifvas såsom socknens äldsta bygd. Lunds by har ett graffällt i en ängsbacke ett stycke sydvest från byn, på hemmanet *Nr* 8. Vid främsta gårdarne i byn hafva också högar anträffats, i hvilka blifvit funna åtskilliga fornsaker, som dock numera äro försvunna, utom en stenyxa och en bronsnyckel, hvilka begge öfverlemnats till Gefle museum. I en stenbacke i samma by skall omkring år 1850 ett guldmynt blifvit funnet, som sålts till en guldsmed. — Fenja by har i äldre tider legat högre upp mot skogen, men dess graffält anträffas just der byn nu står. Vid gräfning för en källare har här gjorts fynd af förrostade svärd, lansspetsar och allehanda jernfragmenter, hvaraf åtskilligt öfverlemnats till museum i Gefle.

Berga by har haft tre större och flera smärre grafhögar. Af dessa äro de större förstörda, men de mindre ännu delvis i behåll. Många högar hafva här blifvit borttagna vid planerings- och odlingsarbeten, enär högarne ligga inne i sjelfva byn och nära invid den odlade jorden.

Mellan Åkra och Söderåkra vid sjön Ottnaren påträffas ett större graffält. Af högarne stora antal vill det synas som denna trakt fordom varit starkt befolkad, ehuru der nu finnas endast två bondgårdar, af hvilka Söderåkra till och med först på senare tid blifvit dit förlagd.

Å Tingsön i Storsjön uppgafs hafva ännu för två år sedan funnits en s. k. Domarering, hvarifrån stenarne dock sedermera blifvit bortförda och använda vid ett större byggnadsföretag i orten.

Vid Skansbo på omkring $\frac{1}{4}$ mils afstånd i sydlig riktning från kyrkan och på Årsunda-åsen finnas lemnningar efter en skans bestående af 3 à 4 fot höga jordvallar med en utanför dem löpande graf. Fästet, som nu på alla sidor omgifves af tät skog, hvarmed äfven sjelfva borggården är beväxt, har troligen fordom varit ämnadt att beherrska här i granskapet framgående vägar. Skan-

sen, hvars största längd, som går i öster och vester, uppmättes till 90 steg, har med sina utspringande vinklar en slags stjernform, ehuru figuren för öfrigt närmar sig en aflång rektangel.

Enligt uppgift skall man i ån invid det vid Hyttmarken belägna berget påträffat lemningar af ett fartyg. Detta skulle i så fall bevisa att från Storsjön ända hit upp fordom varit segelled, ehuru den nu här framflytande bäcken är obetydlig. (Forts.)

Fornlemningar i Öster-Fernebo och Hedesunda.

En i Maj- och Decemberhäftena af Kongl. Vitterhets-Historie- och Antiquitets-Akademiens månadsblad för år 1874 införd på forskningar å ort och ställe grundad berättelse af Herr Riksantiquarien H. Hildebrand om fornlemningar vid Dalelven är af synnerligt värde för vår provins, hvars två sydliga socknar berättelsen bland annat omfattar. Den innehåller väl ej någon detaljerad skildring af alla under denna forskningsfärd sedda fornlemningar och insamlade fynd, men vitsordar deremot att, liksom i den rikaste Mälarbygden och andra orter af gammal odling, här funnos grafhöggar vid hvarje gammal gård eller att, om de nu saknades, det åtminstone var möjligt erhålla uppgifter om att sådane förut funnits. Till denna temligen oväntade företeelse lemnas ock en intressant förklaringsgrund. Vi tillåta oss från denna berättelse införa följande.

Den från Enköping utgående Dalkarls- eller Hedåsen sträcker sig genom hela Upland och går, efter att något söder om Nora kyrka hafva delat sig i två grenar, öfver Dalelven in i Gestrikland. En redan 1508 såsom allmän omtalad väg följde då den vestra åsarmen och var i bruk ännu på 1700-talet då milstolparne uppsattes. Men elfven, hvars vatten under flodtiderna alltid fräter på strand-

bräddarne, har någon gång våldsamt afskurit södra delen af den smala ö, som åsen bildar tvärt öfver elfvens Fernebo-fjärd, hvarefter den allmänna landsvägen förlades till den östra åsarmen.

I Elgön (Algön), som redan 1508 var en ö, lyfter sig ännu en del af åsen och på dess topp skola enligt uppgift grafhöggar finnas, äfvensom på Sandön.

Å södra delen af den stora ås-ön, Fernebo-ön, ha några fornlemningar ej kunnat upptäckas. På den i vester liggande ön står en del af Öns bys nuvarande åbyggnader på den gamla graflockens plats. En jernyxa och en oval spännbuckla, funna vid grundgräfnings för ett af husen derstädes, inköptes och visade sig höra till den senare jernåldern. Längre åt norr är ås-ön afskuren och de två delarne förenade med en bro. Redan på södra sidan förekomma några jordblandade rösen utmed den gamla längs åshöjden löpande landsvägen. På norra sidan, i synnerhet öster om vägen, å den af dålig barrskog bevuxna sluttningen, ligger en mycket stor flock af runda, någon gång trekantiga jordblandade rösen, uppgående, som det mellan riset och träden vill synas, till ett antal af åtminstone ett hundra. Vid genomgräfnings af 23 af dessa grafvar befunnos de endast innehålla kol och brända ben. Det torde dock få anses säkert, att denna graflock bör räknas till jernåldern. Möjligen skola fortsatta gräfningar bringa i dagen fynd, som kunna upplysa till hvilken del af nämnde tidehvarf man bör hänföra dessa grafvar, hvarifrån flera fynd omtalades af den kringboende befolkningen, dock utan att något nu finnes i behåll. Hela graflocken tillhörde förmodligen Hamre by, som ligger i vester nedanför sjelfva åsen. Vid Ista by längre i norr synes allenast spår af fornlemningar.

I följd af tid efter annan skeende odling och utvidgning af gårdarne hafva byggnader ofta kommit att uppföras å den tätt intill byn liggande graflockens område. En del af de fornsaker, som då vid odling och grundgräfnings anträffats, hittades nu liggande bland hvarjehanda skräp i smedjorna och tillvaratogs. Äfven i senaste tid

hafva fynd blifvit gjorda, t. ex. af hemmansegaren Erik Jonsson på Bro, hvilken till Statens Historiska Museum öfverlemnade alla de fornsaker, som anträffats å hans egor. Samtliga här anträffade fornsaker tillhöra den senare perioden och äro af vanliga former.

Fynd af synnerlig betydelse för vetenskapen gjordes inom den närmast i öster liggande Hedesunda socken. Inom denna korsar den andra förut omtalade åsarmen elfven, bildande en lång och smal ö, hvilken är särdeles rik på grafvar. Af en gosse utböds till salu ett kupigt ovalt bronsspänne, hvilket inköptes för Statens historiska samlingar. Dess utseende afviker ganska betydligt från de i Sverige vanliga ovala spännbucklorna. Det är mindre och tjockare, med en skarp spets nedåt, ornamenten äro helt olika, likaså det sätt, på hvilket nålen är fästad. Det är således tydligt, att vi här hafva att göra med en fornsak från främmande land. Fig. 1 och 2.

Fig. 1.

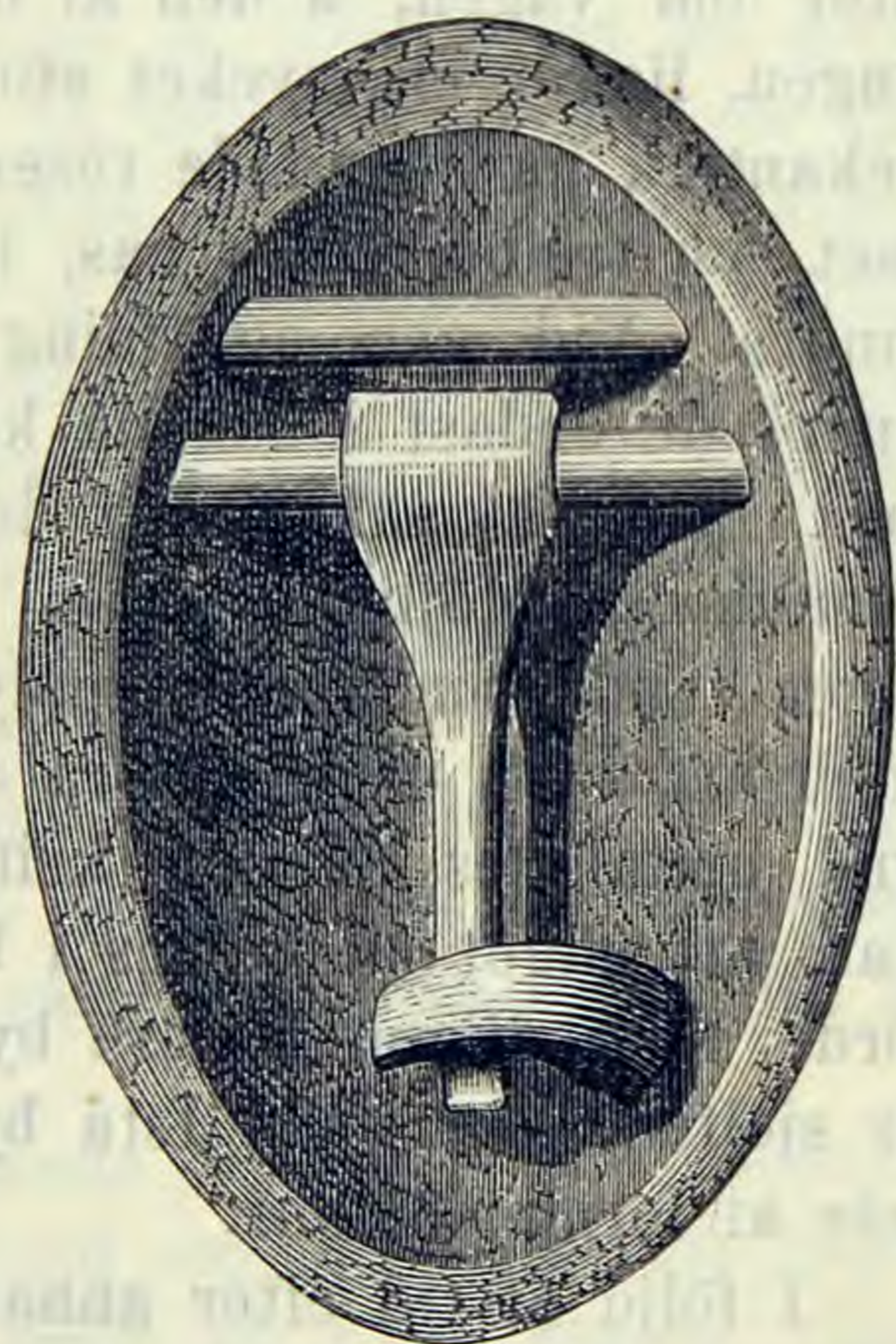

Fig. 2.

Denna främlings ursprung kan, dess bättre, uppvisas. Spännen af detta slag äro ganska vanliga i Livland och Estland. De användes parvis och sattes ett vid hvardera

framkanten af manteln och sammanhöllos med en kedja, under det flera andra kedjor, med ändarne fästa vid spän-
nenas underkant hängde ned öfver bröstet. Slutligen kan man antaga, att någon från trakten af Dalelfven besökt Estland och derifrån hemfört detta prof på dess innebyg-
gares arbete, eller att någon från andra sidan Östersjön besökt Dalelfven. I Estland härjade nordborna ofta, men handel drefs ock mellan Östersjöns hvarandra motsatta stränder.

Om man från Hedesunda-ön fortsätter vägen söderut, kommer man, till Hade gård, som ligger under Gysinge. Derifrån kom år 1845 ett viktigt fynd, bestående af två likarmade och tre mångformade bågspännen af förgylld brons, lemningar af ett bronshorn, en jernknif, två jernspjut och ett jernföremål af okänd bestämmelse, alltsammans visande former, som utmärka den senare delen af den tidigare jernaldern. Af alla fyndets föremål var det ett, hvars dervaro syntes oförklarlig, ett af bågspän-
nena, hvilket tydligen hör till en för Gotland egendomlig typserie. Fig. 3.

Platsen der detta fynd gjordes var ett stenröse, liggande i utkanten af en stor flock af mer eller mindre jordblandade rösen. Flera af dessa genomgräfdes nu och i alla funnos lemningar af brända lik, i några en del fornsaker, hörande till samma tid som föremålen i det nyssnämnda fyndet, grofva lerkärl, jernknifvar, glas- och lerperlor samt bronsspännen.

Af dessa spännen bestodo två af båge med korta ändstycken. Det tredje åter, ett fragment, tillhör en gotländsk typ.

Alltså äro i denna trakt funna två speciellt gotländska former och en estländsk. Vi måste häraf draga den slutsatsen, att

Fig. 3.

inbyggarna i landet vid den nedre Dalelfven stodo i ganska lifliga förbindelser med andra trakter, och man kan

Fig. 4.

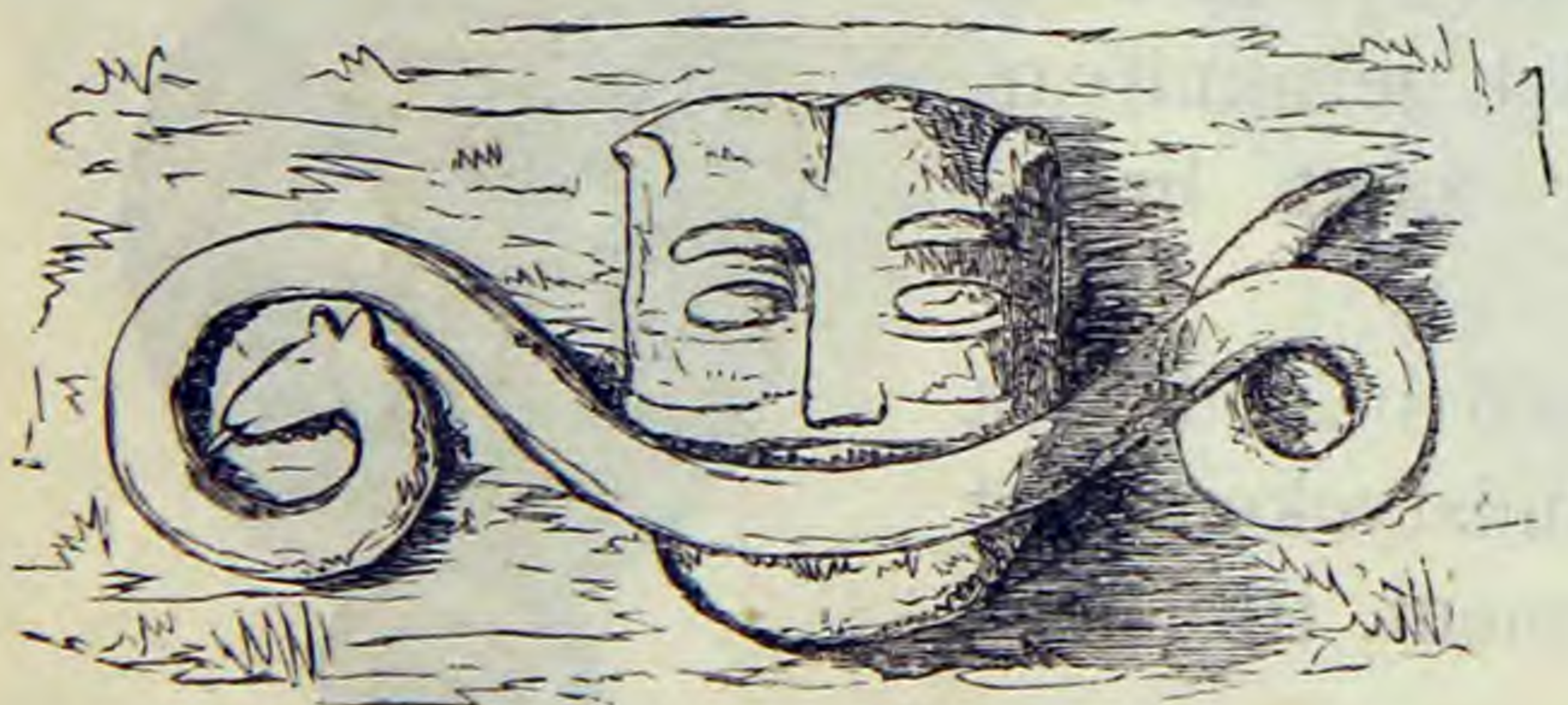

Fig. 5.

de försiggå. Vi kunna då lätt förstå, att man äfven från aflägsna håll seglade till Dalelfven för att handla. Sär-

icke underlåta att fråga, om några särskilda orsaker möjligen hafva för- anledt detta.

I rösen vid Hade och i den om- gifvande hagmar- ken, i grafhögar- ne rundt omkring i Öster-Fernebo socken och vanli- gen äfven i någon åker å de flesta gårdars egor hit- tas många och sto- ra stycken af jern- slagg, hvilka icke uppkommit genom smältning af Dan- nemora-malmer, alldenstund det för dessa utmärkande bruna manganöf- verdraget alldeles saknas. Förmodli- gen hade man i denna trakt stor tillgång på myr- malm, hvilken fli- tigt användes, så att en efter tidens förhållanden bety- dande export kun-

skildt voro Gutarne, för att få jern, hänvisade till fast- landet, ty på ön lär ens finnas myrmalm.

I en och annan nordisk saga omtalas ett område, som kallas Jernbäraland. Dess läge är sällan utförligt an- gifvet; man har i allmänhet sökt det mellan Westman- lands-bygden och Dalarne eller ock ansett det vara iden- tiskt med det senare land- skapet. Det är mycket möj- ligt, att "det jernrika landet" hade en betydlig utsträck- ning. I sagornas uppgifter tyckes ingenting förefinnas, som strider mot gissningar, att Jernbäralandet omfattade äfven Dalelfvens nedre lopp, åtminstone så långt ned som de två i det föregående om- talade socknarna. Det synes till och med, att sagornas be- rättelser blifva tydligare om man låter Järnbäralandet gå så långt ned.

Vid Hade gård finnes en runsten af sandsten omtalad i lektor Wibergs reseberät- telse af år 1865. Större de- len af stenens öfre yta är borthuggen och i stället för slinga och runor inhöggs der år 1752 ett namnchiffer. Endast nedtill finnes numera en bit af slingan innehållande tre ord som rätt lästa äro: yftir mothur sina.

Fig. 6.

Öster-Fernebo kyrka är uti senare tid ombyggd. Samtidig med den ursprungliga kyrkan torde dopfunten vara. (Fig. 4 sid. 18.) Denna skål, som är jemförelsevis liten, prydes med en rundbågslist. Från den öfre delen af foten utspringer ett vädurs- och ett menniskohufvud, mellan hvilka sitter en lilja. På motsatta sidan finnes ett djurhufvud, som biter öfver en orm, hvars båda ändar äro inrullade. (Fig. 5 sid. 18.) Funten liksom andra äldre föremål, som förvarades i kyrkan, hafva af församlingen, på förslag af Herr Brukspatron G. Benedicks, blifvit till Statens Historiska Museum öfverlemnade. Bland dem märkes en stola (fig. 6 sid. 19) från medeltiden, d. v. s. ett band med något vidgade ändar, hvilket under romersk-katholska gudstjensten den messläsande presten bär om halsen, så att dess båda ändar hänga ned framför honom ungefär till knäna. Var stolan mycket lång, plägade han lägga ändarne i kors öfver bröstet och derefter draga dem innanför gördeln, för att hållas fast. Stolan från Öster-Fernebo är utklippt ur ett stycke rött blommigt sammet.

Hr Riksantikvariern ställer i utsigt fortsatta undersökningar i denna trakt och utförligare redogörelse för dess arkeologiska förhållanden.

Förteckning

öfver

Gestriklands Fornminnesförenings Ledamöter.

Stiftande Ledamöter,

som för en gång hafva betalt minst 25 kronor.

- Ahlström, Alex.*, Kronolänsman, Ockelbo.
Andersson, N. P., Byggmästare, Gefle.
Björkman, C. A. T., Landshöfding, Kommendör m. m., Gefle.
Benedicks, G., Brukspatron, Gysinge.
Eriksson, N. F., Grufförvaltare, Långnäs.
Fagerlund, C. A., Landssekreterare, Gefle.
Göransson, H., Brukspatron, Sandviken.
Kempff, Hj., Lektor, Gefle.
Kronberg, B. G., Grosshandlare, Gefle.
Lundberg, C. A., Bruksförvaltare, Ockelbo.
Lundeberg, Chr., Brukspatron, Forsbacka.
Lindblad, G., Possessionat, Gefle & Lexå.
Nordström, C. J., Vinhandlare, Gefle.
Nyström, G., Kapten, Riddare, Gefle.
Rettig, John, Konsul, Riddare, Gefle.
Rennerfelt, Th., Ingeniör, Uhrfors.
Sandberg, O. R., 1:e Stadsläkare, Riddare, Gefle.
Schinkel, C. D. v., Brukspatron, Stockholm.

Ledamöter som erlägga årsavgift.

Almegren, C. L., 1:e Landtmätare, Gefle.
Berggren, C. W., Reg.-Auditör, Gefle.
Berglöf, P. E., Häradsskrifvare, Kungsgården.
Bergwall, J. E., Prov.-Läkare, Riddare, Gefle.
Bergh, C. A., Lazarettsläkare, Gefle.
Bodman, C. E. C., Tullförvaltare, Riddare, Gefle.
Björk, O., Disponent, Gadö, Walbo.
Björkman, C. J., f. d. 1:e Landtmätare, Walbo.
Björkman, C. M., Brukspatron, Grönzinka.
Cratz, E. A., Kronokassör, Gefle.
Carlsson, D., Bankkamrer, Gefle.
Dumky, A., Landsfiskal, Tjernäs.
Ekelund, C. S., Postmästare, Gefle.
Engwall, V. Th., Grosshandlare, Gefle.
Engström, P., Grosshandlare, Gefle.
Eriksson, E., Possessionat, Torsåker.
Ewerlöf, Hj., Bokhandlare, Gefle.
Florman, M., f. d. Landssekreterare, Gefle.
Florman C. M., Häradshöfding, Gefle.
Fogelmarck, W., Brukspatron, Riddare, Gefle & Wall.
Fyhrvall C. O., Lektor, Gefle.
Grape, A., 2:e Stadsläkare, Gefle.
Göran, A., Riksdagsman, Kungsgården.
Hedin, E. A., Stadsarkitekt, Gefle.
Hedenström, C. W., Häradshöfding, Gefle.
Hesselgren, G. A., Fältläkare, Hofors.
Hallgren, J. M., Kontraktsprost, Torsåker.
Hallgren, L. J., Jägmästare, Kungsgården.
Humble, O. H., Kyrkoherde, Ofvansjö.
Hægerstrand, P. J., Konsul, Gefle.

Hedberg, J., Bruksförvaltare, Kungsfors.
Hennig, K. B., Regements-Pastor, Gefle.
Höglund, E., Disponent, Strömsbro.
Hälén, J., Rådman, Gefle.
Insulander, G., Folkskoleinspektör, Gefle.
Kjellberg, V., Ingeniör, Hofors.
Lindmark, P. C., Landtränsmästare, Gefle.
Lundeberg, Z. P., Kyrkoherde, Walbo.
Levander, G. E., Komminister, Walbo.
Lundvik, J. W., Kyrkoherde, Hille.
Lindström, K. A., Kyrkoherde, Hamrånge.
Lundeberg, Aug., Ingeniör, Oslättfors.
Lilliehöök, G., Major, Hofors.
Lindahl, P. G., Löjtnant, Gefle.
Lindahl, W., Ingeniör, Gefle.
Mellin, C. F., Borgmästare, Gefle.
Moberg, G., Löjtnant, Gefle.
Nilson, N. J. A., Lektor, Gefle.
Nernst, J., Landtbruksingeniör, Gefle.
Nordström, S., Grosshandlare, Gefle.
Petre, Hj., Brukspatron, Holmsund.
Post, A. v., Häradshöfding, Gefle.
Rosenlöf, O. T., Orgelnist, Ofvansjö.
Röding, G. R., Rektor, Gefle.
Runer, C., Konsul, Riddare, Gefle.
Ström, C. M., Landskamrerare, Gefle.
Schröder, A., Kronofogde, Gefle.
Sandberg, C. R., Bataljonsläkare, Gefle.
Sehlberg N. J., Med. Doktor, Gefle.
Spångberg, J., Lektor, Gefle.
Selggren, J., f. d. Rektor, Riddare, Gefle.
Strokirk, C. E., Kapten, Storvik.
Stenbeck, J. F., Possessionat, Gefle & Nynäs.
Stenbeck, C. W., Grosshandlare, Gefle.
Serrander, Otto, Redaktör, Gefle.
Westin, E., Riksdagsman, Hamrånge.
Wærn, L. M., Brukspatron, Gefle.
Wännerdahl, F., Apothekare, Gefle.

Wahlstedt, E. A., Läroverksadjunkt, Gefle.

Wicander, S., Direktör, Gefle.

Zedren, F. A., Läroverksadjunkt, Gefle.

Ångman, F. L., Kyrkoherde, Ö. Fernebo.

Styrelse:

Ordförande: BJÖRKMAN, C. A. T.

Sekreterare: FYHRVALL, C. O.

Kassaman: NORDSTRÖM, C. J.